

Christian-Frederik FELSKAU, *Agnes von Böhmen und die Klosteranlage der Klarissen und Franziskaner in Prag. Leben und Institution, Legende und Verehrung*, 2 svazky, Verlag Traugott Bautz, Nordhausen 2008

1240 s., ISBN 978-3-88309-427-4

Anežčina kanonizace v listopadu 1989 poskytla příležitost k sepsání několika vědeckých i popularizujících knih,¹ které navázaly na předchozí monografie obojího typu.² Nyní po dvacetileté odmlce (nepočítáme-li Kybalovu práci vydanou z pozůstalosti v roce 2001)³ jsme se dočkali nové monografie, tentokrát z pera mladého německého historika Christiana-Frederika Felskaua. Jeho kniha vznikla jako disertace na berlínské *Freie Universität* (2005) pod vedením Kaspara Elma. Předtím Felskau studoval v Berlíně dějepis v kombinaci s matematikou, pak medievistiku u Gábora Klaniczaye na budapeštské *Central European University* a nakonec žil i několik let v Praze, kde se naučil dobře česky. To mu umožnilo seznámit se detailně s českou literaturou a konzultovat s Františkem Šmahelem, Zdeňkou Hledíkovou či Miloslavem Polívkou.

Felskau se pokusil zpracovat anežské téma v celém obrovském rozsahu, tedy od narození Přemyslovny až po její současný kult. Tomu odpovídá objem knihy (ve dvou svazcích dohromady 1240 stran!), kterou rozdělil do čtyř hlavních kapitol s četnými podkapitolami. V první kapitole podává přehled o literatuře a pramenech ke zvolenému tématu, v druhé se zabývá pozemským životem světice, ve třetí dvojklášteřem klarisek a minoritů na pražském Františku od jeho založení až do výbuchu husitské revoluce a konečně ve čtvrté sleduje druhý život Anežky, tedy její staletou úctu vrcholící v papežské kanonizaci v listopadu 1989. Na závěr připojil obsáhlý seznam všech archivních i tištěných pramenů, sekundární literatury a také několik příloh v podobě dvou map (středověké Prahy a míst Anežčiných zázraků) a dvou tabulek zachycujících Anežčiny zázraky a seznam sester žijících v Anežském klášteře až do husitského období. Citelným nedostatkem je ovšem u práce takového rozsahu absence jakéhokoliv rejstříku.

1) Jaroslav NĚMEC, *Úcta a proces svatořečení Anežky České*, Řím 1987; Týž, *Agnese di Boemia. La vita, il culto, la leggenda*, Padova 1987 (= Ricerche francescane 7); Jaroslav V. POLC, *Světice Anežka Přemyslovna*, Praha 1988; Týž, *Agnes von Böhmen 1211–1282. Königstochter – Äbtissin – Heilige*, München 1989; Alfonso MARINI, *Agnese di Boemia*, Roma 1991 (= Bibliotheca seraphico-capuccina 38). Kniha Heleny SOUKUPOVÉ, *Anežský klášter v Praze*, Praha 1989, obsahující obsáhlé pasáže o naší světici, byla vydána u příležitosti zakončení stavební obnovy tohoto klášterního komplexu.

2) Jan Kapištrán VYSKOČIL, *Blahoslavená Anežka Česká. Kulturní obraz světice XIII. století*, Praha 1933; Jiřina JOACHIMOVÁ-VOTOČKOVÁ, *Anežka Přemyslovna*, Praha 1940; Josef BERAN, *Blahoslavená Anežka Česká*, Řím 1974 (napsáno v internaci r. 1951). Maria FASSBINDER, *Die selige Agnes von Prag*, Werl/Westf. 1957; Táž, *Princesse et montiale Agnes de Boheme, amie de sainte Claire*, Paris 1962.

3) Vlastimil KYBAL, *Svatá Anežka Česká*, Praha 2001 (napsáno v exilu v USA r. 1955).

První kapitola přináší určité zklamání, protože představuje prameny a literaturu jen v jakémsi bibliografickém přehledu, zatímco kritické vyrovnání s nimi je přesunuto převážně až do kapitoly čtvrté. Čtenář tedy musí, pokud chce začít od základů, hned přelístovat dozadu. Týká se to zejména základního pramene k životu a k počátkům kultu sv. Anežky, nejstarší (latinské) legendy *Candor lucis eterne*, dochované ve třech rukopisech ze 14. století, a sice v milánském, bamberském a šibenickém. První objevil v roce 1896 milánský knihovník Achille Ratti (pozdější papež Pius XI.), druhý krátce před I. světovou válkou anglický badatel Walter Seton, třetí v roce 1931 chorvatský minorita Krsto Stošić v dalmatském Šibeniku.⁴ Krátce nato pak pořídil český františkán a pozdější profesor církevních dějin na české bohoslovecké fakultě Karlovy univerzity Jan Kapistrán Vyskočil na základě všech tří rukopisů kvalitní kritickou edici legendy, která je dodnes základním východiskem veškerého anežského bádání.⁵

Anežčina života se týká, jak už bylo řečeno, druhá kapitola, která je rozdělena do čtyř částí. V úvodní podkapitole probírá Felskau krok za krokem první etapy princeznina života od jejího narození v druhé rodině Přemysla Otakara I. (otázku data narození – 1205, 1208 nebo 1211 – ponechává otevřenou) přes dětský pobyt u cisterciáček ve slezské Třebnici a u premonstrátek v severočeských Doksanech, výchovu na vídeňském dvoře vévody Leopolda VI., ponížený návrat do Prahy až po poslední námluvy ze strany Plantagenetů a hlavně Štaufů. Vše je založeno na pečlivé znalosti pramenů a široké literatury, na niž je odkazováno v rozsáhlém poznámkovém aparátu (potěšitelně pod čarou, nikoli za textem). Druhá podkapitola se pokouší najít odpověď po příčinách rozhodnutí mladé Anežky odejít do kláštera a věnovat se péči o chudé a nemocné. Podle Felskaua se Anežka poprvé seznámila s minority v Praze někdy po roce 1225, kdy se sem vrátila z Vídně (s. 160). Pochopitelně hlavním vzorem jí byly dvě soudobé světice – její sestřenice durynská lantkraběnka Alžběta († 1231, kanonizována 1234) a především samotná zakladatelka řádu Klára, se kterou si brzy začala Anežka dopisovat, což pak neustalo až do Klářiny smrti v roce 1253 (kan. 1255) – datace čtyř dochovaných listů ale kolísá (s. 336). Zatímco první světice byla pro Anežku příkladem jedinečné lásky k chudým a nemocným (praktikované zcela konkrétně v marburském špitále), druhá byla vzorem dokonalé chudoby a řeholní představené. Třetí podkapitola se zabývá okolnostmi vzniku a počátků dvojklášteřa klarisek (damiatek) a minoritů na pražském Františku a sousedního špitálu, který byl záhy od kláštera oddělen a předán do správy novému řádu křížovníků s červenou hvězdou. Závěrečná část druhé kapitoly poněkud disparátně zahrnuje zbývající aspekty a části Anežčina života – korespondenci

4) Achille RATTI, *Un Codice Pragense a Milano con testo inedito della vita di S. Agnese di Praga*, Rendiconti del Reale Istituto Lombardo di scienze e lettere, ser. II, 29, 1896, s. 392–396; Walter W. SETON, *Some New Sources for the Life of Blessed Agnes of Bohemia, including a 14th century Latin version and a 15th century German version*, London 1915; Krsto STOŠIĆ, *Naš stari rukopis o bl. Janji iz Praga*, in: Bogoslovska smotra 19, 1931, s. 223–229.

5) Jan Kapistrán VYSKOČIL, *Legenda blahoslavené Anežky a čtyři listy svatě Kláry. Kritický rozbor textový i věcný legendy a čtyř listů s nejstarším (původním) textem milánského rukopisu*, Praha 1932. Kritické zhodnocení edice provedl Jan KALIVODA, *Rukopisná tradice anežské legendy Candor lucis aeterne*, Listy filologické 127, 2004, s. 19–36; Týž, *Rari nantes in gurgite vasto. Anežská hagiografie ve věru staletí*, in: *Církev, žena a společnost ve středověku*, ed. Petr Polehla, Hradec Králové 2010 (v tisku). Autorovi děkuji za zapůjčení této studie.

se sv. Klárou, Anežčin vliv na jejího bratra Václava I. a synovce Přemysla Otakara II., na podobu řehole klarisek a nakonec i její smrt za braniborské okupace a hladomoru v březnu 1282.

Kapitola třetí pojednává o další existenci Anežského dvojklášteřa až do husitských válek. Zde se asi nejvíce prosazuje autorova snaha (uplatňovaná ovšem v celé knize) po co nejširším záběru, který je však ve výsledku na škodu, protože odvádí pozornost od hlavního výkladu. Nadbytečný je zde například obsáhlý výklad o přemyslovských sakrálních stavbách na Pražském hradě či o zápase františkánských spirituálů s papežstvím o odkaz sv. Františka, tedy o správné pojetí „chudoby“.

Závěrečná kapitola je opět rozdělena na tři části. První se konečně podrobně zabývá datací hlavního hagiografického pramene – *Candor lucis eterne*. Legenda je dána, v souladu se starší literaturou, do souvislosti s prvními snahami o kanonizaci Anežky Přemyslovny, ke které se v roce 1328 ve spolupráci s předními českými městy odhodlala její praneteř královna Eliška. Felskau se domnívá, že nejstarším rukopisem je milánský text, který byl vyhotoven asi na konci třicátých let 14. století jako součást nové žádosti o svatořečení Anežky, adresované českými minority a klariskami do Avignonu papeži Benediktu XII. Další dva rukopisy – bamberský a šibenický, jsou prý odvozeny od milánského (graf na s. 656).⁶ Do souvislosti se žádostí k Benediktu XII. zařadil Felskau také tři nedatované petice o Anežčinu kanonizaci, nalezené u textu legendy v šibenickém rukopise, z nichž první napsal tehdejší provinciál minoritů Mikuláš, druhou nejmenovaná abatyše klarisek a třetí je zcela anonymní. Podle Felskaua je Mikuláš patrně i zadavatelem celého milánského rukopisu, jeho zdůvodnění je ale poněkud nejasné (s. 637).⁷ *Candor lucis eterne* podle něj také nevznikla najednou, ale postupně v několika fázích, minimálně ve dvou, což dokládá zejména neobvyklým zařazením posmrtných zázraků až za epilog (s. 632). Felskau proto patrně správně odděluje vlastní jádro legendy (tedy vyprávění o Anežčině životě), které podle něj vzniklo po roce 1296 (s. 657), od sbírky posmrtných zázraků. V ní rozlišuje celkem 32 zázraků v pěti sekvencích, které se údajně postupně nabalovaly na předchozí text, až nakonec někdy mezi lety 1335–1339 vyústily do výsledné verze legendy, dochované v milánském rukopise (s. 638). Tady lze souhlasit pouze s tím, že celá sbírka zázraků byla redakčně uspořádána, neboť zázraky nemají chronologickou, ale hierarchickou posloupnost (nejdříve jsou uvedeny zázraky týkající se královské rodiny, pak teprve ostatních osob), ale další rozdělení do jednotlivých sekvencí je těžko zdůvodnitelné a ve Felskauově podání dosti nesrozumitelné. Konečně samotné zařazení jádra vyprávění do doby po roce 1296 vysvětluje autor (s. 657, pozn. 155) jen velmi povrchně odkazem na Lorenzovu práci o křižovnicích s červenou hvězdou,⁸ kde je bez důkazu uvedeno, že se v *Candor* použitý obrat *cruciferi cum rubea cruce et stella* používal teprve po tomto roce. Nebere však v potaz

6) J. KALIVODA, *Rari nantes*, naopak přesvědčivě dokazuje, že všechny tři rukopisy *Candor lucie eterne* – milánský, bamberský i šibenický – jsou na sobě navzájem nezávislé, a mají společnou předlohu.

7) Podle J. KALIVODY, *Rari nantes*, nemohl být milánský rukopis součástí žádosti o kanonizaci.

8) Willy LORENZ, *Die Kreuzherren mit dem roten Stern* (= Veröffentlichungen des Königsteiner Instituts für Kirchen- und Geistesgeschichte der Sudetenländer 2), Königstein/Ts. 1964, s. 42.

možnost, že by se tento termín mohl ocitnout až v milánském rukopise, zatímco v původním textu to mohlo být uvedeno jinak. Felskauův výklad je zde bohužel obtížně srozumitelný, v orientaci nesnadný, ba nejasný.

V následující části rozebírá podrobně literární styl legendy, hledá její vzory a účel. Překvapivě však pomíjí – stejně jako další autoři – skutečnost, že jádro *Candor lucis eterne* je rozděleno do dvanácti lekcí, tedy že bylo asi primárně určeno k noční chórové modlitbě. Předmětem poslední části čtvrté kapitoly jsou snahy o Anežčinu kanonizaci od středověku až po úspěšné svatořečení za Jana Pavla II. Pokus Elišky Přemyslovny prý neuspěl kvůli české podpoře Ludvíka Bavora (mj. v bitvě u Mühldorfu v roce 1322), s čímž lze jen souhlasit, neboť to úzce souvisí s hlavní příčinou nezdaru, kterou byl právě tehdy probíhající těžký konflikt papeže Jana XXII. s řádem minoritů, podporovaných císařem Ludvíkem. Souhlasit naopak nelze s Felskauovým předpokladem, že císař Karel IV. měl ideální podmínky pro dosažení Anežčiny kanonizace, protože měl prý velmi dobré vztahy s avignonskými papeži Klimentem VI. a Inocencem VI. (s. 808n.). Ve skutečnosti Karel, jak známo, podporu Klimenta VI. časem ztratil a jeho vztah s Inocencem VI. byl chladný. Změnilo se to až za Urbana V., kterého Karel dovedl zpět do Říma. Ani tehdy ale žádost o kanonizaci své příbuzné nepodal, a hlavním důvodem byl fakt, že o ni neměla zájem především samotná papežská kurie (s. 809). Příčinou tedy asi nebyl Karlův nezájem nebo neschopnost (připsaná později pro jistotu „línému“ Václavu IV.), nýbrž laxní postoj tehdejšího papežství k využívání tohoto nástroje na regulaci kultu svatých.

Výsledný dojem z Felskauovy knihy je poněkud rozpačitý. Autorova práce je překombinovaná (zvláště v kritice pramenů), má příliš široký záběr a místy je těžko srozumitelná. Také některé závěry (především ohledně anežské legendy) patrně nebudou odbornou obcí zcela akceptovány. Nejlepší není ani grafická úprava knihy (což padá na vrub nakladatelství) – rušivě působí zejména velké zrcadlo tištěné plochy, zasahující až do okraje jednotlivých stránek, a také neúměrně veliká čísla poznámek pod čarou. Přes to všechno je nutno zdůraznit, že pozitiva Felskauovy práce přece jen převažují. Jeho dílo předčí rozsahem i hloubkou všechny předchozí monografie o sv. Anežce České. Doposud nikdo nepochoval s anežskými prameny tak důkladně, takže tato monografie bude asi nadlouho základní odbornou literaturou o naší světici. Hrubých omylů je tu málo a netýkají se ničeho podstatného – za všechny budiž uveden jediný: v závěru knihy (s. 915) je zmíněn Václav Klaus jako křesťansko-demokratický premiér od roku 1990. Takové drobnosti může cizinec (a medievista) snadno přehlédnout, důležitá je především hlavní výpověď, a ta je fundovaná. Další anežské bádání se tedy už bez Felskaua neobejde a konečně díky němu se také znovu přeneslo na „evropské pole“.

PETR KUBÍN